

Rímskoprávne princípy v súčasnom civilnom procese

Pavelková, B.*

PAVELKOVÁ, B.: Rímskoprávne princípy v súčasnom civilnom procese. Právny obzor, 103, 2020, č. 1, s. 42 – 52.

Principles of Roman law in contemporary civil proceedings. The contribution evaluates the application of the Roman law principles of the trial to the current Slovak procedural codes – Civil Dispute and Civil Non-dispute Code. It focuses on finding out whether those principles have been taken into our regulations and, if so, in what form. It is an interesting probe into both – in the Roman procedural law and in the current form of the Slovak civil process, especially with regard to the fact, that Roman law sought justice, decency and morality in procedural and substantive law as well. What is currently the main interest of the Slovak court proceedings? Is it a searching for justice, or have other priorities prevailed? Even in creating these (relatively) new Codes, the traditional struggle of natural and positive law was fought. The article evaluates the outcome of this fight (quite critically).

Key words: *civil proceeding, principles of civil procedural law, equity, system of values, moral, ethics, bona fide*

1. Ekvita a princíp ochrany verejného záujmu

Stať o základných princípoch civilného procesu nemožno začať inak ako rímskoprávnou zásadou ekvity, ktorá bola najvýznamnejšou zásadou rímskeho procesu. Predstavovala vyššiu spravodlivosť a slušnosť, v latinskom jazyku *aequitas*. Bola vodiacim princípom nielen procesného, ale aj hmotného práva. Je otázne, či je vôbec možné nájsť v súčasných procesných kódexoch jej presný ekvivalent. Dá sa skôr konštatovať, že nie a že zásada ekvity sa pretavila do viacerých princípov (a neskôr v texte zákona aj do viacerých konkrétnych ustanovení) civilných procesných predpisov.

Podstatou ekvity bolo napĺňanie známeho výroku jedného z najvplyvnejších antických rímskych právnikov Celsa¹ *Ius est ars boni et aequi*², vyjadreného v prvej knihe Digest. Podľa Encyklopédie antiky bola zásada ekvity využívaná *právě tam, kde by strohé, formální uplatnění práva či konkrétní právní normy vedlo k bezprávnému stavu*.³ Neznamenal to však, že poskytovala „výlučne len“ možnosť tvoriť právo v prípade medzier (čo by sa prekrývalo s princípom analógie a dotvárania práva súdom, ktorý je obsiahnutý v čl. 4 Civilného sporového poriadku a článku 3 Civilného mimosporového poriadku). Bola chápaná omnoho širšie a zasahovala aj do výslovného práva. Zmierňovala jeho tvrdosť, a to v záujme morálky a prirodzenej slušnosti: *Aequum et bonum est lex legum*⁴, alebo tiež *Saepe acidit, ut quis iure civili teneatur, sed inaequum sit eum iu-*

* Doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD., Právnická fakulta PEVŠ, Ústav súkromného práva, Bratislava.

¹ Publius Juventius Celsus. *Titus Aufidius Hoenius Severianus* (AD 67- AD 130).

² CELSUS, J. P. *Právo je umenie dobra a spravodlivosti*.

³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyklopédie antiky*. I. vyd. Praha : Academia, 1973, s. 33.

⁴ KINCL, J. *Dicta et regulae*. Spravedlnost a dobro je zákon nad zákony, s. 39.

*dicio condemnari*⁵. Nebola prostriedkom *proszazování zákonů*, ale cestou k spravodlivému narovnaní poměrů, cestou k homeostázi, rovnováze.⁵

Myšlienku ekvity môžeme nájsť ukrytú vo viacerých princípoch súčasného civilného procesu, a to tak sporového, ako aj mimosporového. Pretavila sa do hodnotového systému oboch kódexov, pričom je zreteľnejšia v Civilnom mimosporovom poriadku. Táto skutočnosť priamo súvisí s deliacim kritériom predmetu úpravy oboch kódexov, ktorým je ochrana verejného záujmu, logicky zreteľnejšia v mimosporovom procese. *Východiskovým princípom, ktorý platí v režime mimosporových konaní, je ochrana verejného záujmu, práv garantovaných zákonom, a to s dôrazom na dobré mravy. Kritérium verejného záujmu sa etablovalo na úrovni základných ľudských práv a slobôd a úzko s nimi súvisí.*⁶ Ak sa stotožníme s názorom, že skutočne je verejným záujmom našej spoločnosti vyššia spravodlivosť a slušnosť (ekvita), potom by bolo možné uvažovať o tomto princípe ako o „nástupcovi“ zásady ekvity v pravom zmysle slova. Avšak takéto hodnotenie stavu morálky spoločnosti a verejných hodnôt by bolo nereálne a prehnané. Ak je pravda, že *verejný záujem je nepochybne úzko spätý s hodnotami, ktoré vyznáva tá-ktorá spoločnosť a je vecne spojený s vymedzením daných právnych vzťahov*⁷, potom vzniká otázka, čo je a čo nie je vo verejnom záujme. Toto vymedzenie hraníc medzi želaným a neželaným správaním subjektov práva je jednoznačne podstatou práva a jeho základným cieľom a zmyslom. Avšak formalistické a pozitivistické ponímanie, ktoré často ešte prevažuje nad prirodzeným hľadaním pravdy a spravodlivosti, tento cieľ spochybňuje a robí z práva nástroj mechanického fungovania moci, namiesto aby mu umožnilo plniť jeho úlohu umenia dobra a spravodlivosti. Napríklad v Civilnom sporovom poriadku sa jednoznačne verejným záujmom chápe rýchle fungovanie súdov, pričom otázka ich spravodlivého alebo morálne správneho rozhodovania výrazne ustúpila efektívnosti vedenia sporu. Samotní autori oboch kódexov vidia hlavný zmysel ochrany verejného záujmu v Civilnom sporovom poriadku v *kontexte efektívneho a hospodárneho odstránenia existencie „sporů“ ako nežiaduceho spoločenského javu, ovplyvňujúceho stabilitu právnych vzťahov a právnu istotu.*⁸ Pritom teória práva dlhodobo volá po spravodlivom rozhodovaní, keď *sudca nemá dopustiť situáciu, keď sa právo mení v bezprávie, krivdu. Preto musí používať ekvitu a oporou sú mu pritom tzv. pružné normy právnej úpravy.*⁹ Takýmto inštitútom sú rozhodne dobré mravy, ktoré však našli svoje miesto len v princípoch Civilného mimosporového poriadku.

Okrem verejného záujmu si prvý princíp Civilného mimosporového poriadku vyžaduje tiež postup v súlade s právami zaručenými zákonom s prihliadnutím na dobré mra-

⁵ ŽIDLICKÁ, M. Bona fides a bonu met aequum při kauci z hrozící škody. In BĚLOVSKÝ, P. – SKŘEJPEK, M. Bona fides: Sborník z II. konference českých a slovenských romanistů. Praha : Univerzita Karlova, 2000, s. 25.

⁶ SMYČKOVÁ, R. – ŠTEVČEK M. In SMYČKOVÁ, R. – ŠTEVČEK, M. – TOMAŠOVIČ, M. – KOTRECOVÁ, A. A KOL. *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. 1. vyd. Bratislava : C. H. Beck, 2017, s. 2.

⁷ Tamtiež, s. 3.

⁸ Tamtiež, s. 3.

⁹ BIČOVSKÝ, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). In *Právo a zákonnost'*, roč. XL, 1992, č. 1, s. 10.

vy. V zásade možno gramatickým výkladom vyvodit', že ochrana verejného záujmu a ochrana práv zaručených zákonom splyývajú a ako množina sú favorizované v porovnaní s dobrými mravmi. Návodom je slovesné vyjadrenie činnosti súdu, keď direktíva „postupuje“ určuje súdu povinnosť konkrétnym spôsobom konať, kým direktíva „prihliada“, určuje mu len rámcovú povinnosť vziať do úvahy. V právnom štáte je splynutie ochrany verejného záujmu a práv zaručených zákonom logické. Na druhej strane, ako už bolo spomínané, existovala v rímskom práve akási vyššia spravodlivosť (ekvita), ktorá disponovala schopnosťou korigovať aj prísne písané právo. Takúto dôležitú úlohu u nás žiadny princíp nezískal a dobré mravy sa tak v procesnom, ako aj v hmotnom civilnom práve, používajú skôr ako argumentačné, interpretačné a aplikačné pravidlo v prípadoch, keď neexistuje vyčerpávajúca právna úprava¹⁰. Dobré mravy chápe slovenský právny poriadok ako *kritérium, obmedzujúce subjektívne práva v ich obsahu alebo častejšie obmedzujúce výkon subjektívnych práv. Dobré mravy, hoci sú zákonným pojmom, a teda majú funkciu normotvornú, nie sú zákonom definované. Ich obsah spočíva vo všeobecne platných normách morálky, pri ktorých je daný všeobecný záujem ich rešpektovania*¹¹. I keď sa najvyššia súdna autorita, ale aj viacerí významní teoretici, napríklad Lazar (*dobré mravy predstavujú fundamentálny hodnotový poriadok spoločnosti, vytvárajúci tiež základ pre právny poriadok*)¹² alebo Ovečková (*vo vzťahu k normám morálky, ktoré majú celkom všeobecnú povahu, sú dobré mravy ich konkretizovanejšou podobou v tom zmysle, že sú ustálenými a uznávanými pravidlami správania a hodnotenia ľudského správania*)¹³, zhodli na tom, že ide o akési jednotné, všeobecne platné morálne zásady, nie je ich výklad vôbec jednoznačný a ani jednotný. Množstvo judikatúry Najvyššieho súdu a Ústavného súdu SR súvisiace s touto témou dokazuje, že súdy majú často problém jednoznačne rozhodnúť, či konkrétne správanie je alebo nie je v súlade s dobrými mravmi. Pritom práve pri tejto činnosti súdu sa najviac uplatňuje myslenie *de lege ferenda*, keď súd pri aplikácii práva na konkrétny prípad interpretuje všeobecné morálne pravidlo. *Umenie používať ekvitu je vyvrcholením sudcových schopností*¹⁴. A to nielen profesionálnych, ale aj ľudských a morálnych. Práve v tom, kde konkrétne vidí sudca vyššiu spravodlivosť a hranice mravnosti, sa najviac prejavuje jeho morálny hodnotový systém, ktorý je pre riadne fungovanie súdnej moci extrémne dôležitý. *Morálka je jedným zo základných normatívnych systémov, lebo určuje normy správania a konania človeka, určuje vzťah človeka k ostatným ľuďom, voči sebe samotnému i celej spoločnosti, voči prírode i ostatným živým tvorom. Morálka teda nie je v žiadnom prípade „nejakým sub-*

¹⁰ Na porovnanie možno použiť ust. § 39 Občianskeho zákonníka, ktoré upravuje nedovolenosť právneho úkonu pre jeho (priamy) rozpor s textom zákona alebo pre jeho obchádzanie zákona alebo (na 3. mieste) pre jeho rozpor s dobrými mravmi, ak sa predchádzajúce dve kritériá nepodarilo využiť.

¹¹ NS SR : R 88/1998. Zbierka rozhodnutí a stanovísk súdov Slovenskej republiky, r. 1998, č. 6-7.

¹² LAZAR, J. „Dobré mravy“ v občianskom práve. In *Slušnosť v práve*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1993, Bratislava, s. 111.

¹³ OVEČKOVÁ, O. Slušnosť v obchodných vzťahoch. In *Slušnosť v práve*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1993, Bratislava, s. 166.

¹⁴ BIČOVSKÝ, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). In *Právo a zákonnosť*, roč. XL, 1992, č. 1, s. 11.

*jektívnym výtvorom“ niekoľkých jednotlivcov alebo skupín ľudí, ale je zákonite vzniknutým javom v dejinách ľudskej spoločnosti.*¹⁵

Rozhodne ide v prípade dobrých mravov o inštitút, ktorý svojím obsahom najviac pripomína ekvitu. Práve preto je jeho podradné (rozumej subsidiárne) postavenie v civilnom práve zaradzujúce a svedčí o stále pretrvávajúcom prevažne pozitivistickom vnímaní práva.

2. Ekvita a výkladový princíp

Okrem princípu ochrany verejného záujmu sa ekvita čiastočne pretavila tiež do výkladového princípu (čl. 3 CSP a čl. 2 CMP). Gramatický výklad je v uvedených článkoch umiestnený až na druhom mieste (v odseku 2) a jeho použitie je podmienené tým, že nebude odporovať účelu a zmyslu zákona. Tento je bližšie rozvedený v odseku 1, pričom sa vyžaduje výklad súladný s Ústavou SR, jej verejným poriadkom, princípmi civilných poriadkov, s medzinárodnoprávnymi záväzkami SR, ktoré majú prednosť pred zákonom, judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie. Zákonnodarca ešte podporne vysvetlil, že pri výklade treba trvale brať zreteľ na hodnoty, ktoré tieto už vymenované pramene procesného práva chránia. S ohľadom na skutočnosť, že aktuálne existujú výrazné problémy už aj so súladnosťou zákonov SR s citovanými prameňmi práva (napríklad za prvý polrok roka 2018 rozhodoval Ústavný súd SR až v 28 prípadoch o nesúlade zákona s Ústavou SR a za prvý polrok roka 2019 to bolo 16 prípadov)¹⁶, je ťažké si predstaviť, ako budú takýto súladný výklad realizovať sudcovia. Už Bičovský v roku 1992 konštatoval, že *sudca nezovšeobecňuje, nemyslí abstraktne, myslí ad concretum. V jeho myslení sa prejavuje zhoda medzi riešenou záležitosťou a právnou aplikáciou. Takéto individuálne myslenie je v sudcoch pevne zakotvené a stáva sa zvykom do takej miery, že v rámci navyknutého prakticismu sa sudca odtráha od teórie, teóriu podceňuje.*¹⁷ Pre sudcov je omnoho jednoduchšie držať sa prísne dogmaticky doktrinálneho výkladu textu zákona, než hľadať pravdu a hlavne spravodlivé riešenie situácie. Spravodlivé rozhodnutie, odporujúce striktnému výkladu zákona, vyžaduje omnoho dôslednejšie a precíznejšie odôvodnenie, než len odkaz na znenie zákona a jeho gramatický (navyše už často predtým formulovaný) výklad. To už samo osebe značne znižuje pravdepodobnosť rozhodovania v záujme nikým presne nešpecifikovanej morálky a spravodlivosti. Toto je pravdepodobne jeden z dôvodov, pre ktorý je naše súdnictvo vnímané ako nedôveryhodné. *V roku 2015 približne 74 % a v roku 2016 približne 60 % občanov justíciu nedôverovalo.*¹⁸ Rovnaké veci sú rozhodované rozdielne, a to aj na úrovni najvyšších súdnych autorít. Dokonca s riešením takýchto kolízií názorov Civilný spo-

¹⁵ ČEČOTOVÁ, V. *Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve*. Bratislava : Epos, 2005, s. 16.

¹⁶ https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/60920379/TI_61_2018/8df5b0d8-e593-4005-9c66-70d5a9949956 alebo <https://www.ustavnysud.sk/vyhľadavanie-rozhodnuti/#!/DecisionsSearchResultView>.

¹⁷ BIČOVSKÝ, J. *Dobré mravy (poznámky k pojmu)*. In *Právo a zákonnosť*, roč. XL, 1992, č. 1, s. 10.

¹⁸ *Správa – Efektívnosť a kvalita slovenského súdneho systému. Hodnotenie a odporúčania na základe nástrojov CEPEJ*. November 2017. Dostupné (k 1. 9. 2019) na: <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Sprava-k-stavu-justicie.aspx>

rový poriadok na viacerých miestach počíta¹⁹. Túto otázku už opakovanie riešil aj Ústavný súd SR (a bola v súvislosti so Slovenskou republikou riešená aj Európskym súdom pre ľudské práva), avšak nezasiahol do kompetencií Najvyššieho súdu: *Ak iný senát najvyššieho súdu má iný právny názor, potom ústavnému súdu neprislúcha zjednocovať in abstracto judikatúru všeobecných súdov, a suplovať tak právomoc, ktorá podľa § 8 ods. 3 zákona 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov je zverená práve najvyššiemu súdu*²⁰. Keďže zákon je ten istý, je logicky bežnému človeku nepochopiteľné, ako pri jeho aplikácii v porovnateľných prípadoch môžu sudy dospieť k diametrálne odlišným výsledkom. Toto je pravdepodobne jedno z najslabších miest súčasného výkonu súdnej moci. Nedostatočná alebo takmer žiadna predvídateľnosť súdnych rozhodnutí značne oslabuje princíp právnej istoty. Tento sa stal jednou z osnov pri tvorbe nových procesných kódexov. Predvídateľnosť súdnych rozhodnutí, tak ako ju tvorcovia civilných kódexov chápu a prezentujú, znamená požiadavku, *aby strana sporu takrečeno pri vstupe do pojednávacej miestnosti s istou (čo možno najvyššou) mierou pravdepodobnosti „vedela“, ako sa jej právny prípad za daných skutkových a právnych okolností posúdi*.²¹ To však v súčasnosti absolútne nie je možné predvídať a stále pretrváva situácia, keď je rozhodnutie súdu prekvapením pre všetkých zúčastnených.

Pritom sa Najvyšší súd aj Ústavný súd SR už pokúšali svojimi rozhodnutiami apelovať na menej formalistický prístup pri interpretácii zákonov. Najvyšší súd uviedol²², že *všeobecné sudy v občianskom súdnom konaní nemajú poskytovať formálny či formalistický výklad a aplikáciu práva, ale majú poskytovať taký výklad a aplikáciu práva, ktorý je materiálnou ochranou zákonnosti, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov*. Ústavný súd SR vo viacerých rozhodnutiach poskytol súdom praktický návod, ako správne interpretovať právne normy²³. Veľmi pekné odôvodnenie možno nájsť v rozhodnutí štvrtého senátu ústavného súdu²⁴, kde doslova uviedol: *Nemožno tolerovať formalistický postup, ktorým sa za použitia sofistikovanej argumentácie odôvodňuje zrejma nespravodlivosť. Všeobecný súd nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale sa od neho môže a musí odchýliť, pokiaľ to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z princípov, ktoré majú svoj základ v ústavne konformnom právnom poriadku ako významovom celku. Povinnosť súdov vyhľadávať právo neznamená len vyhľadávať priame a výslovné pokyny v zákonomnom texte, ale tiež povinnosť zisťovať a formulovať, čo je konkrétnym právom aj tam, kde ide o interpretáciu abstraktných noriem a ústavných zásad*. Napriek tomu nepriaznivá situácia v súdnictve pretrváva a ustanovenia zákonov sú „ohýbané“ často podľa pravidiel, nemajúcich svoj pôvod ani v pravde, ani vo vyššej spravodlivosti. Je však

¹⁹ Napr. § 48 alebo § 421 CSP.

²⁰ I. ÚS 290/2010.

²¹ ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. A KOL. *Civilný sporový poriadok*. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 27.

²² 1Cdo 48/2010.

²³ Napríklad III. ÚS 72/2010 alebo III. ÚS 341/2007.

²⁴ IV. ÚS 1241/2012.

nereálne očakávať, že sa tento stav zmení prostredníctvom jednotnej interpretácie práva. Ide skôr o formu jeho vyjadrenia a zmeny by sa mali týkať obsahu – čiže morálky a mravnosti nielen sudcov, ale aj spoločnosti ako celku.

3. Ekvita a princíp analógie a dotvárania práva súdom

Na predchádzajúce dva princípy, v ktorých je ekvita aspoň čiastočne obsiahnutá, plynule nadväzuje princíp analógie a dotvárania práva súdom. Pri použití analógie ide v podstate tiež o interpretáciu zákona, avšak v prípadoch, keď konkrétna právna úprava v zákone chýba. *Právna norma je per definitionem všeobecná a je vždy aplikovaná na konkrétnu skutkovú podstatu, vytvára v práve výrazný rozpor medzi všeobecným a osobitným, spočívajúci v tom, že právna norma vo svojej všeobecnosti nemôže postihnúť všetky varianty ľudskej činnosti, resp. všetky konkrétne prípady, na ktoré má byť aplikovaná.*²⁵ Tak vznikajú medzery v zákone. Doteraz sa analógia ako inštitút uplatňovala výlučne v hmotnom súkromnom práve. Novinkou procesných civilných kódexov je umožnenie jej využitia i v civilnom procese. Zákonodarcovia odôvodnili prelomenie „axiómy“ o viazanosti súdu tým, čo je výslovne dovolené, povinnosťou súdu poskytnúť subjektu právnu ochranu, ktorá vyplýva z Ústavy SR. *Z princípu denegatio iustitiae jednoznačne vyplýva interpretačný a aplikačný imperatív, spočívajúci vo vyplnení pravej medzery v zákone – z filozofického hľadiska tvorí základ tohto postulátu teória spoločenskej zmluvy, z ktorej vyplýva, že subjekty práva „poverili“ štát interpretačno-aplikačným mocenským monopolom s hranicami v ústavných princípoch základu právneho poriadku.*²⁶

Ekvita sa ani tak nepretavila do možnosti súdu použiť analógiu legis, ako skôr do možnosti pracovať s analógiou iuris a do oprávnení súdu tvoriť právo v prípade, ak na zaplátanie existujúcej medzery nemožno využiť ani žiadnu z analógií. Táto „kvázi normotvorná“ činnosť súdu však musí mať hranice, aby sa nezneužívala na arbitrárne rozhodovanie alebo zjavné zneužitie práva. Civilné procesné poriadky (CSP v čl. 4 a CMP v čl. 3) túto hranicu určili princípmi, na ktorých procesné právo spočíva, pričom výsledkom sudcovskej tvorby práva „ad hoc“ má byť rozumné usporiadanie procesných vzťahov, zohľadňujúce stav a poznatky právnej vedy a ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít.

Umožnenie analógie iuris i tvorby práva dáva sudcom bezprostredné oprávnenie hľadať vyššiu spravodlivosť v prípadoch, ktoré zákon neupravuje. Pokrýva teda jednu časť prípadov, v ktorých sa môže prejavíť záujem na morálne správnom rozhodovaní. Žiaľ, prax takto neuvažuje a „prelomové“ rozhodnutia súdov nižších stupňov nebývajú časté a ani pozitívne prijímané na súdoch vyšších stupňov. Dobrým príkladom je súdne konanie o zapretie otcovstva, známe ako Paulík vs. Slovensko (názov, pod ktorým bolo konanie vedené pred ESLP). Pán Paulík, jeho „matriková dcéra“ i biologický otec tejto vyše

²⁵ ČEČOTOVÁ, V. *Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve*. Bratislava : Epos, 2005, s. 74.

²⁶ ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. A KOL. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 39.

30-ročnej ženy sa márne domáhali na slovenských súdoch všetkých stupňov súdneho rozhodnutia, ktoré by dalo právnu a biologickú realitu do súladu a teda spôsobilo, aby bol z matriky vymazaný pán Paulík ako otec a následne mohol byť do matriky zapísaný skutočný biologický otec. Súdy svoje zamietajúce rozhodnutie odôvodňovali márnym uplynutím zákonom stanovenej lehoty na napadnutie existujúceho súdneho rozhodnutia (pán Paulík bol za otca určený v roku 1970 na základe tretej domnienky určenia otcovstva, keď ešte nebolo možné vykonať test DNA. Tento test v roku 2004 preukázal, že nie je otcom dieťaťa). Ani podľa hmotného práva neexistovala aktívna legitimácia na podanie takéhoto návrhu, pretože podľa zákona o rodine otcovstvo určené treťou domnienkou nemožno zaprieť. *Vzhľadom na počet rokov, ktoré uplynuli, nemal pán Paulík k dispozícii žiaden účinný právny prostriedok ani podľa Občianskeho súdneho poriadku, ani podľa zákona o rodine na to, aby mohol dosiahnuť zrušenie rozhodnutia, ktorým bol uznaný za otca dieťaťa, t. j. na to, aby mohol dosiahnuť súlad medzi právnym stavom, založeným právoplatným rozhodnutím súdu a biologickou skutočnosťou. Podal preto sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva, ktorou napokon úspešne namietal porušenie článku 8 a článku 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.*²⁷ Až na základe rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva došlo k postupným zmenám tak v procesnom predpise, ako aj v zákone o rodine. A toto rozhodnutie čiastočne ovplyvnilo aj myslenie sudcov, pretože následne v podobnej kauze, týkajúcej sa tiež zapierania otcovstva, už odvolací súd nezmietol z procesných a hmotnoprávných dôvodov vec zo stola, ale využil svoje oprávnenie prerušiť konanie a predložiť vec na Ústavný súd SR na konanie o súlade konkrétnych ustanovení zákona o rodine s článkom 6 ods. 1 a článkom 8 ods. 1 Dohovoru. Ústavný súd rozhodol nálezom zo dňa 20. apríla 2011²⁸ a vyslovil, že nesúlad medzi ust. § 86 ods. 1 zákona o rodine a čl. 6 ods. 1 a čl. 8 ods. 1 Dohovoru existuje. Následne došlo k zmene zákona o rodine (hoci s oneskorením 3 rokov). Takto ťažko vznikalo jedno malé (ale významné) víťazstvo spravodlivosti nad formálnosťou. Avšak – len v súvislosti s touto úzkou témou (zapieranie otcovstva) – prebieha medzi spravodlivosťou a formalistickým prístupom ďalší boj. Zatiaľ pre spravodlivosť neúspešne. Ide o možnosť skutočného biologického otca dieťaťa zaprieť otcovstvo muža, ktorý s matkou dieťaťa súhlasne vyhlásil, že je otcom dieťaťa. Počet takýchto prípadov (keď matka uzná otcovstvo s iným mužom ako skutočným otcom dieťaťa) nie je v praxi vôbec zanedbateľný. Ani počet pokusov prelomiť neochotu súdov, zaoberať sa touto otázkou a poskytnúť biologickému otcovi dieťaťa súdnu ochranu, nie je zanedbateľný. Avšak zatiaľ bezúspešne²⁹. Pravdepodobne bude opäť potrebné až rozhodnutie Európskeho súdu pre

²⁷ FICOVÁ, S. – GIBA, M. Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva za zmeny právnej úpravy v Slovenskej republike. Dny práva 2011 – Days of Law 2011 [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2012, ISBN 978-80- 210-5913-9 (soubor) 9788021047334. Dostupné (k 5. 9. 2018) z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/04%20Ficova%20Giba.pdf.

²⁸ PL. ÚS 1/2010.

²⁹ 5Cdo/492/2015: Otázka „najlepších záujmov dieťaťa“ je kľúčovou pre vyriešenie v kolízii stojacích práv. Tento konflikt je riešený priamo právnou úpravou, ktorá a/ domnelému otcovi dovoľuje viesť spor o určenie otcovstva (v zmysle tretej domnienky otcovstva) pokiaľ dieťa nemá určeného otca, b/ dieťaťu bez časového obmedzenia umožňuje zahájiť proces o zapretie otcovstva v zmysle § 96 ods.1 zákona o rodine. Ak by

ľudské práva, aby došlo k zmene rigidného myslenia a prípadne aj zmene zákonných ustanovení, ktoré sú dávno materiálne prekonané.

4. Ekvita a princíp zákazu zneužitia práva

Pre úplnosť nemožno obísť ani posledný z princípov Civilného sporového poriadku, ktorý môže súvisieť so zásadou ekvity. I keď v podobe, v akej sa v citovanom procesnom predpise nachádza³⁰, slúži skôr rýchlosti a hospodárnosti konania než vyššej spravodlivosti. Rímske právo odvodzovalo od ekvity princíp *naeminem laedere*³¹, ktorý obsahom tiež pripomína zákaz zneužitia práva. Komentár k článku 5³² sa však pri tomto ustanovení odvoláva na inú rímskoprávnu zásadu *nemo turpitudinem suam allegare potest*³³, čo je iná stránka ochrany vyššej mravnosti. V každom prípade – aj keby neboli podkladom na zakotvenie princípu zákazu zneužitia práva obe tieto rímskoprávne zásady – je dobré a prospešné, ak aspoň v rovine procesných práv nemôže dôjsť k ich zneužívaniu v neprospech slušnosti a morálky.

Je potom však na uváženie, keď ten istý procesný predpis, ktorý zakotví takúto významnú zásadu, sám vytvorí podmienky na zneužitie práva. Dobrým príkladom je ustanovenie § 320 Civilného sporového poriadku, ktoré výslovne dáva zamestnancovi možnosť predložiť alebo označiť dôkazy až do rozhodnutia vo veci samej. Je to dlhšia lehota v porovnaní s lehotou, ktorú poskytuje ten istý zákon zamestnávateľovi. V prípade, ak zamestnanec svoje právo využije a označí nové (alebo vôbec akékoľvek) dôkazy po tom, ako zamestnávateľovi už lehota na procesnú obranu uplynula, dôjde k zjavnému zneužitiu práva. Je otázne, ako sa k takémuto postupu postaví súd a či bude mať uplatnenie

zákon priznával domnelému otcovi automaticky (bez ďalšieho) právo zaprieť otcovstvo právneho otca, išlo by nepochybne o popretie ochrany najlepšieho záujmu dieťaťa, keďže zahájenie takéhoto konania by bolo len na uvážení navrhovateľa (teda bez zohľadnenia záujmov maloletého dieťaťa) a tak by mohlo narušiť pokojný a zabezpečený doterajší sociálny status dieťaťa, a samotné výsledky konania, ktoré by mohli zmeniť právny status, by nemuseli byť vždy v najlepšom záujme dieťaťa. Preferencia práva na súkromie domnelého otca v možnosti iniciovať spor o popretie otcovstva proti právnemu otcovi by mohla viesť k ujme na právach dieťaťa a jeho záujmov. S cieľom zachovania najlepších záujmov dieťaťa právna úprava dovoľuje dieťaťu bez časového obmedzenia začať proces o zapretie otcovstva (§ 96 ods. 1 zákona o rodine). Konanie o prípustnosti zapretia otcovstva sa začína len na návrh dieťaťa v zmysle § 96 ods. 1 zákona o rodine, je prvým štádiom procesu zapretia otcovstva dieťaťom; posudzuje sa v ňom, či zapretie otcovstva je v záujme dieťaťa. Práve pri vyhodnotení tejto otázky dochádza k vyvažovaniu všetkých dotknutých práv a záujmov (prípadne aj putatívneho otca a je známy) s ohľadom na záujmy dieťaťa k opätovnému otvoreniu otázky otcovstva. V druhom štádiu tohto procesu, ktoré nasleduje len ak súd vyhovie návrhu dieťaťa a určí, že zapretie otcovstva po uplynutí zákonnej lehoty je v záujme dieťaťa, súd rozhoduje o návrhu na zapretie otcovstva. V oboch štádiách je aktívne vecne legitimované dieťa, pasívne vecne legitimovanými sú obaja rodičia. Po úspešnom zapretí otcovstva, keď padne status doterajšieho (právneho) otca, sa otvára cesta k určeniu otcovstva aj putatívneho otcovi.

³⁰ Zjavné zneužitie práva nepožíva právnu ochranu. Súd môže v rozsahu ustanovenom v tomto zákone odmietnuť a sankcionovať procesné úkony, ktoré celkom zjavne slúžia na zneužitie práva alebo na svojvoľné a bezúspešné uplatňovanie alebo bránenie práva alebo vedú k nedôvodným prietiahom v konaní.

³¹ Nikomu neškodit’.

³² ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 42.

³³ Nikto nemôže mať prospech z vlastného nepoctivého správania.

princípu zákazu zneužitia práva prednosť pred výslovným (hoci diskriminačným a nespravodlivým) znením zákona. Logicky by prednosť mať malo, ak budeme brať vážne vyššie citovaný komentár³⁴, kde sa uvádza, že *prvá veta komentovaného ustanovenia predstavuje generálnu klauzulu, prostredníctvom ktorej sa naše civilné procesné právo programovo prihlásilo k demokratickým pravidlám slušnosti pri výkone subjektívnych práv procesnej povahy. Prvá veta čl. 5 tak právno-politicky demonštruje generálnu klauzulu zákazu zneužitia procesných práv. Zneužitie totiž môže byť za určitých okolností akékoľvek subjektívne právo, či už súkromnej alebo verejnoprávnej povahy.* Je teda zjavné, že už tu sa pri výklade explicitne počíta aj s aplikáciou tohto princípu proti výslovnému zneniu zákona. Nakoniec – zneužiť možno len právo, ktoré existuje (je zákonom priznané). *Za zneužitie práva treba považovať konanie navonok dovolené, ktorým má však byť dosiahnutý nedovolený výsledok.*³⁵ Je pravdou, že zamestnanec má dovolené predkladať dôkazy dlhšie, než je to dovolené zamestnávateľovi. Ak však uplatnením tohto práva sleduje nedovolený výsledok – znemožniť zamestnávateľovi vyjadriť sa k predloženým dôkazom, prípadne znemožniť preukázať opak – tak by na výkon takéhoto práva súd nemal prihliadať. Rozhodujúca je skutočnosť, aký bol úmysel zákonodarcu pri kreovaní tohto osobitného oprávnenia zamestnanca. *Za zneužití výkonu práva lze považovať pouze takové jednání, jehož cílem není dosažení účelu a smyslu sledovaného právní normou, nýbrž které je v rozporu s ustálenými dobrými mravy vedeno přímým úmyslem způsobit jinému účastníku újmu.*³⁶ Veľmi pravdepodobne však úmyslom zákonodarcu nebolo poskytnúť zamestnancovi takú veľkú výhodu v porovnaní so zamestnávateľom, aby mohol úplne vylúčiť procesnú obranu zamestnávateľa. Veď v takomto prípade by mohlo byť pri individuálnych pracovnoprávných sporoch výslovne napísané, že súd po podaní žaloby vždy rozhodne v prospech zamestnanca.

5. Iné rímskoprávne princípy v účinných civilných procesných kódexoch

Okrem zásady ekvity ako najdôležitejšej a vodiacej zásady rímskeho procesu sa v priebehu času vyprofilovali aj ďalšie zásady a princípy, ktoré však málokedy platili po celú dobu trvania Rímskej ríše. Mnohokrát sa tieto princípy vyvíjali a menili v čase, v závislosti od spoločensko-politických podmienok. Dobrým príkladom je zásada voľného hodnotenia dôkazov, ktorú poznajú aj naše súčasné kódexy. *Úplně na počátku aplikace římského práva převládalo přísné hodnocení důkazů (např. u koho se našla krádežná věc, byl považován za zloděje)*³⁷. V klasickej podobe sa zásada voľného hodnotenia dôkazov uplatňovala až do vlády cisára Konštantína Veľkého³⁸. Neskôr bola voľná úvaha sudcu obmedzovaná a zvyšoval sa význam listinných dôkazov na úkor iných vykonaných dôkazov, najmä svedeckých výpovedí. Potlačenie ich významu bolo výsledkom

³⁴ Ako v pozn. 32.

³⁵ ÚS ČR: II. ÚS 58/06.

³⁶ NS ČR: 21Cdo 992/99 z 28.6.2000. Soudní judikatura č. 11/2000.

³⁷ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Akademia, 1988, s. 82.

³⁸ Od roku 306 nášho letopočtu.

devalvácie dobrých mravov v Ríme. Platilo pravidlo *unus testis, nullus testis*³⁹, o ktorého užitočnosti s určitou dávkou zveličenia môžeme uvažovať aj dnes, keď je výlučne na sudcovi, aby posúdil vierohodnosť svedeckej výpovede. Žiaľ, aj toto je oblasť, v ktorej sa prejavuje morálna a mravná hodnota sudcu, pričom rozdielne prístupy k rovnakej otázke (napríklad predvolanie rodičov účastníka ako svedkov) sa odôvodňujú sudcovskou nezávislosťou. Voľné hodnotenie dôkazov umožňuje sudcovi nebrať do úvahy zjavné skutočnosti (ak sa tak rozhodne), ako napríklad záujem svedka (v našom prípade rodiča účastníka) krivo svedčiť (a tak pomôcť svojmu dieťaťu) alebo vzťah či náklonnosť k strane sporu, resp. k účastníkovi konania.

Aj dispozičný princíp pochádza z rímskeho procesného práva, kde bol pôvodne civilný proces ešte viac ponechaný na aktivitu strán a sudca hral menej významnú úlohu. Prejavoval sa napríklad v slobode sporových strán použiť svojpomoc alebo v striktnom trvaní na tom, že dôkazné bremeno zaťažuje žalobcu⁴⁰. Žalobca musel preukázať existenciu tvrdeného práva a žalovaný existenciu a pravdivosť svojej obrany (námiatok).

Rovnako sa v rímskom práve vyvinuli princíp ústnosti a princíp verejnosti. Neplatili však počas celého obdobia Rímskej ríše a s postupným prechodom na kanonické právo strácali na význame.

Obdobu princípu efektívnosti súdneho konania možno vidieť v zásade jedného dňa, keď platilo, že súdne konanie musí byť skončené pred západom slnka⁴¹, alebo sa súdny deň (fiktívne) rozdelí a sudca určí nový termín. Dnes poznáme rovnaký inštitút, a to odročenie pojednávania. Nepoznáme však vtedajšiu sankciu pre sudcu, ktorý sa v určený deň nedostaví, a to pokutu.⁴²

6. Záver

Rímsky civilný proces – rovnako ako súčasný civilný proces – sa vyvíjal a menil v súvislosti s tým, ako sa vyvíjalo a menilo spoločensko-politické prostredie. Je na zváženie, akými výraznými zmenami prešla právna úprava súdneho konania v SR od roku 1963. A je na pováženie, čo tieto zmeny signalizujú. Kam spoločnosť smeruje, aké sú jej hodnoty a ako sa stavia k porušovaniu týchto hodnôt. Procesné právo je – rovnako ako hmotné právo – signifikátorom týchto hodnôt. Jeho správna právna úprava môže výrazným spôsobom prispieť k hodnotovo lepšej spoločnosti. Na druhej strane mravne nesprávna aplikácia práva môže spoločnosť hodnotovo úplne devalvovať. V súčasnosti sme v našej spoločnosti v mnohých oblastiach výkonu verejnej moci svedkami rezignácie na vyššiu spravodlivosť, mravnosť a morálku. Nie je to dobrý trend pre spoločnosť, ktorá chce napredovať a silnieť. Varovným príkladom nám môže byť práve Rímska ríša, jej vzostup a pád, ktorý šiel ruka v ruku s morálnym úpadkom a stratou hodnôt, na ktorých bola pôvodne budovaná.

³⁹ Jeden svedok, žiadny svedok.

⁴⁰ Paulus, D 22,3.2.

⁴¹ XII tab. I, 9: ak sú obidve strany prítomné, je západ slnka posledným okamihom.

⁴² Lex Irnitana, kap. 91.

Literatúra

- BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Academia, 1988
- BIČOVSKÝ, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). In *Právo a zákonnost'*, roč. XL, 1992, č. 1, s. 10-14
- ČEČOTOVÁ, V. *Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve*. Bratislava : Epos. 2005
- KINCL, J. *Dicta et regulae*. s. 39
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha : Academia, 1973
- LAZAR, J. „Dobré mravy“ v občianskom práve. In *Slušnosť v práve*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1993
- OVEČKOVÁ, O. Slušnosť v obchodných vzťahoch. In *Slušnosť v práve*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1993
- SMYČKOVÁ, R. – ŠTEVČEK, M. – TOMAŠOVIČ, M. – KOTRECOVÁ, A. A KOL. *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. 1. vyd. Bratislava : C. H. Beck, 2017
- ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. A KOL. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2016
- ŽIDLICKÁ, M. Bona fides a bonu met aequum při kauci z hrozící škody. In BĚLOVSKÝ, P. – SKŘEJPEK, M. *Bona fides: Sborník z II. konference českých a slovenských romanistů*. Praha : Univerzita Karlova, 2000